

Магістр 2 року навчання
фінансового факультету ХНЕУ ім. С. Кузнеця

СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Розглянуто сутність негативного явища "тіньова економіка", наведено декілька теоретичних підходів щодо визначення тіньової економіки, а також виділено її основні складові. Проаналізовано основні причини тінізації економіки в Україні.

Аннотация. Рассмотрена сущность негативного явления "теневая экономика", предоставлены несколько теоретических подходов к определению теневой экономики, а также выделены ее основные составляющие. Проанализированы основные причины тенизации экономики в Украине.

Annotation. The essence of the negative phenomenon "shadow economy" is considered, several theoretical approaches to the definition of shadow economy are given, and its basic constituents are studied. Principal causes of shadow economy in Ukraine are analysed.

Ключові слова: тіньова економіка, неформальна економіка, нелегальна діяльність, тінізація, неофіційний сектор.

На даний час актуальним питанням є зменшення тіньової економіки та легалізація доходів як підприємств, так і громадян. Вирішення цього питання надасть можливість збільшити Державний бюджет України, в свою чергу держава буде виконувати свої функції більш ефективно та повною мірою.

Проблемами боротьби з тіньовою економікою займалися різні вчені, такі як: З. Варналій, Ю. Василенко, О. Засанська, Ф. Зінов'єв, Ю. Латов, І. Мазур, В. Мандибура, В. Нагребельний [1 – 9], у роботах яких є вирішення проблеми тіньової економіки.

Тіньова економіка є досить багатограним явищем. До цього часу не існує єдиного універсального визначення такої економіки. Немає ясності в тому, що конкретно вона включає в себе.

Термін "тіньова економіка" прийшов до нас із-за кордону та привернув увагу зарубіжних вчених ще в 1930-х рр. Наприкінці 1970-х рр. він став предметом великих досліджень, а з 1980-х рр. – темою різних міжнародних конференцій.

Визначень сфери "тіньової економіки" налічується кілька десятків – це "прихована", "неформальна", "нелегальна", "фіктивна", "підпільна" і т. д.

"Неформальна" діяльність – це діяльність на законній підставі, але спрямована на виробництво товарів і послуг для задоволення власних потреб домашніх господарств, наприклад, здійснення власними силами індивідуального будівництва. Причому отримувачі доходів приховують їх від оподаткування [5, с. 15].

"Прихована" діяльність – це дозволена законом діяльність, яка офіційно не показується або применшується в офіційній звітності з метою ухилення від сплати податків, внесення соціальних внесків або від виконання певних адміністративних обов'язків. Ця діяльність можлива практично у всіх галузях економіки [5, с. 17].

"Нелегальна" діяльність – діяльність пов'язана зі здійсненням реального трудового процесу на "нелегальному" підприємстві, продукти й послуги якого мають ефективний ринковий попит [6, с. 31].

"Фіктивна економіка" – пов'язана з отриманням необґрунтованих вигод і пільг суб'єктами господарювання на основі зв'язків. Сюди відносять: економіку приписок, хабарництва і спекулятивних угод, а також шахрайські способи отримання грошей [6, с. 54].

"Підпільна економіка" – це всі заборонені законом види економічної діяльності. До їх числа відносяться: незаконне виробництво і збут продукту і послуг; виробництво зброї, наркотиків, контрабанда; діяльність осіб, які не мають юридичного права займатися цим видом діяльності, наприклад, адвокати, лікарі, які практикують без ліцензії [7, с. 20].

Дослідження тіньової економіки дає можливість зробити висновок, що тіньова економіка властива всім економічним системам та всім суспільним формаціям, а найбільший вклад у вивчення цього негативного явища внесли економічна теорія, право та соціологія. Саме на цих трьох науках базуються всі теперішні погляди на тіньову економіку та класифікацію її складових частин. У вітчизняній та зарубіжній науці існує декілька теоретичних підходів до визначення поняття "тіньова економіка": юридичний, економічний, статистичний, соціологічний, комплексний.

За юридичним підходом головним критерієм віднесення до тіньової економіки є незаконний характер діяльності, тобто поза межами офіційного законодавства. Економічний підхід розглядає тіньову економіку як виробництво, приховане від податків. Статистичний підхід полягає у тому, що критерієм віднесення до тіньової економіки є неврахування господарської діяльності органами статистики. Характерною особливістю соціологічного підходу є підвищена увага до соціальних моментів, неекономічної мотивації, до соціального статусу учасників тіньової економіки. Комплексний підхід об'єднує в собі всі розглянуті підходи.

Таким чином, структуру тіньової економіки наведено в таблиці.

Таблиця

Неофіційний	Підпільний
Неформальний сектор – це вся легальна економічна діяльність, що не враховується офіційною статистикою і не оподатковується, тобто дрібне виробництво на присадибних ділянках, ремісництво, надання послуг на непостійній основі, разові підробтки, догляд за дітьми і т. д.	Протизаконний сектор – економічна діяльність, що забороняється законом і навмисне приховується, починаючи від незначних протиправних доходів за рахунок адміністративно-правових проступків до наркобізнесу і работоргівлі, а також кримінальний конгломерат антисоціальних, самовідтворювальних, надпотужних джерел накопичення тінювих капіталів

Динаміка тінізації економіки свідчить, що на її рівень у період соціально-економічних перетворень впливає ціла низка чинників (рисунок).

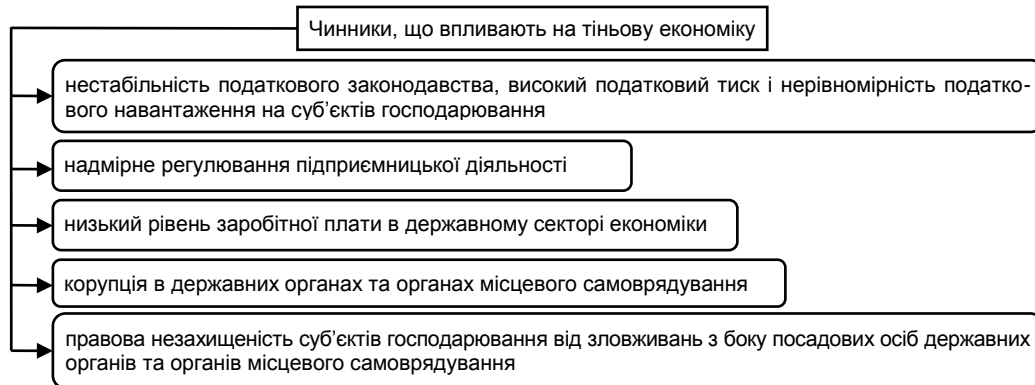

Рис. Чинники тінювої економіки

Усе зазначене сприяє відтворенню чинників, що породжують тінювий бізнес. Найбільш небезпечною для держави є вірогідність того, що тінюва економіка з її високою прибутковістю може затягнути легальну економіку у руйнівну конкуренцію, внаслідок чого підвищиться рівень економічної злочинності.

До найістотніших чинників тінізації національної економіки належать:

- 1) суперечливість та дублювання законодавчої та нормативно-розпорядчої бази в окремих секторах, що відображає низький рівень структурних компонентів індексу економічної свободи та зростання тінізації [1, с. 18];
- 2) недовіра організаційно-інституціональних механізмів антикорупційного законодавства [9, с. 57];
- 3) неефективність функціонування судової та правоохоронної системи [4];
- 4) неефективне адміністрування податків [10, с. 157];
- 5) відсутність історичної практики дотримання норм та моральних стандартів законослухняної поведінки під час провадження господарської діяльності та сплати податків у суб'єктів господарювання та громадян [8, с. 62].

Таким чином, тінюва економіка – це уклад економічних відносин, що охоплює невраховані, нерегламентовані й незаконні види господарської діяльності. У кожній країні є така складова економічної діяльності, що не укладається в сформовані й узаконені норми. В різних країнах вона називається по-різному: "прихована", "неформальна", "нелегальна", "фіктивна", "підпільна".

Своєчасне визначення причин тінювої економіки та швидке реагування на них із боку державних органів щодо детінізації економіки не лише сприятиме формуванню повноцінного ринкового середовища, розвитку національної економіки, легалізації капіталу, залучення закордонних інвестицій, процесу демократизації економіки і суспільства в цілому, а й забезпеченню відродження та ефективного розвитку вітчизняного підприємництва.

Наук. керівн. Тищенко О. М.

Література: 1. Тінюва економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / за заг. ред. З. Варналя. – К. : НІСД, 2006. – 576 с. 2. Василенко Ю. В. Дещо про тінюву економіку України / Ю. В. Василенко. – К., 2008. – 180 с. 3. Засанська О. Теоретичні основи боротьби з тінювою економікою / О. Засанська // Актуальні проблеми економіки – 2009. – № 5. – С. 76–84. 4. Зінов'єв Ф. Держава та тінюва економіка / Ф. Зінов'єв // Держава та регіони. Серія: "Економіка та підприємництво". – 2009. – № 4. – С. 97–99. 5. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посібн. / М. І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с. 6. Латов Ю. Теневая экономика : учебн. пособ. / Ю. Латов. – М., 2006. – 336 с. 7. Мазур І. Детінізація економіки України: теорія та практика : монографія / І. Мазур. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2006. – 329 с. 8. Мандибура В. Тінюва економіка як об'єкт системного наукового дослідження [Електронний ресурс] / В. Мандибура. – Режим доступу : <http://elib.info/book.php?id=1116673847&rp=0>. 9. Нагребельний В. П. Тінюва економіка / В. П. Нагребельний, В. М. Попович // Юридична енциклопедія : в 6 т. – К., 1998. – Т. 6. – С. 74. 10. Турчинов О. Тінюва економіка: теоретичні основи дослідження / О. Турчинов. – К. : Артек, 1995. – 300 с.